

Het was een jongensdroom: aan het begin van dit jaar mocht ik een lezing geven aan ruim vierhonderd mbo-docenten in een theater, nabij mijn eigen woonplaats. Dat ik de kans kreeg om een praatje te houden, tekende niet het unieke karakter van die bijeenkomst – ik geef wekelijks twee of drie optredens.

Nee, het feit dat het publiek deze keer bestond uit mensen die me vroeger hadden gedoceerd, waarbij het op zijn zachts gezegd geen wederzijds genoeg was, maakte het vooral een ervaring om nooit te vergeten.

Ik haalde op het podium herinneringen op aan die tijd, over hoe ik als ambitieuze adolescent een verhaal had geschreven en dat bij de docent Nederlands inleverde, maar vervolgens wekenlang, ondanks het nodige aandringen, geen reactie kreeg. Totdat hij op een dag vertelde dat hij het helemaal niets vond. Die docent zat ook in de zaal. Naderhand kwam hij omstandig zijn excuses maken, met de toevoeging dat hij het verkeerd had aangepakt. Ik nam hem niets kwalijk. In het onderwijs was ik inmiddels bekend met de tegenwerking van een leerkracht die verstrekkende gevolgen kon hebben. Zo werd het advies van mijn Citotoets (atheneum) niet gehonoreerd, vanwege het ontwikkelingsniveau van mijn ouders. Daardoor belandde ik op de mavo.

Er zijn hordes jongeren die tegen dit soort misstanden aanlopen. Sommigen haken af. Bij mij gebeurde er wat anders: ik maakte kennis met de literatuur en plotseling gingen er talloze nieuwe werelden voor me open. Er ontstonden andere mogelijkheden.

Doordat mijn ouders analfabeet zijn, was de magie van de letteren mij onbekend. Maar op het moment dat ik als adolescent een boek las van een schrijver die zich aan zijn christelijke milieu probeerde te ontworstelen, begreep ik wat de waarde van boeken kon zijn. Ondanks al onze verschillen, vooral ogenschijnlijk, worstelen we allemaal met dezelfde problemen. De auteur schreef over sociale druk, schaamte en gedateerde tradities, allerlei zaken waar ik ook mee te maken had. Onze particuliere strijd bleek universeel.

Er was echter een probleem: ik begreep veel literaire woorden niet. Die had ik simpelweg thuis noch op

school meegekregen. Daarom ging ik schriftjes bijhouden. Iedere keer als ik een moeilijk woord tegenkwam, noteerde ik dat op papier, met de daarbij behorende betekenis, die ik uit de *Dikke van Dale* haalde. Het zorgde voor een enorme transitie. Ik werd zonder overdrijving een ander mens, veel evenwichtiger en nieuwsgieriger. Wat bleek? Ik had kennelijk altijd wel gedachten en emoties bij bepaalde zaken. Maar omdat ik die letterlijk in mijn hoofd niet in woorden kon omzetten, kreeg mijn eigen persoonlijkheid geen vorm, hoe gek dat ook klinkt. Naarmate mijn vocabulaire groeide, ging ik ook beter denken – helderder. Ik werd wijzer. Ik was niet meer een rotjoch dat diep gefrustreerd overal rotzooi trapte, omdat hij met allerlei irritaties en behoeften zat die hij niet kon uiten.

De literatuur werd mijn uitlaatklep. Door de kennismaking met andere mensen, in de vorm van romanpersonages, voelde ik mij gesterkt: er waren meer opties dan mijn ouders, vriendjes en eigenlijk de hele culturele groep waartoe ik behoorde mij hadden wijsgemaakt. Ik voelde ketens en restricties, die dankzij boeken verdwenen. Tijdens mijn studie Journalistiek vonden ze me een rare vogel. Ik gebruikte archaïsche taal die ik had geleerd uit romans van honderd jaar geleden. De docenten keken me niet zelden raar aan. Wat was er met die jongen aan de hand? Dat wist ik toen nog niet. Nu wel. Dankzij die woorden kon ik eindelijk mezelf worden.

Özcan Akyol

ÖZCAN AKYOL

is schrijver en columnist

Teksten om van te leren

Begrijpend lezen en transfer

Een begrijpend leesmethode kan houvast bieden om basisvaardigheden aan te leren. Een methodische aanpak alleen is niet voldoende. Toepassen is nodig voor de transfer naar verdiepend leren. Hoe maak je die transfer mogelijk?

TEKST **KARIN VAN DE MORTEL**

Als ik vanuit mijn rol als adviseur tijdens trainingen in gesprek ben over de ontwikkeling van luisteren leesbegrip in de doorgaande lijn, merk ik dat er bij veel schoolteams overeenkomstige vragen leven. De meestgestelde vragen hebben betrekking op de invulling van het toepassen van de vaardigheden die tijdens begrijpend luisteren en lezen zijn opgedaan: Hoe geven we vorm aan verbreding en verdieping? Welke plek neemt de methode dan in en waar blijven de strategieën? Wat zijn verantwoorde keuzes?

BEGRIJPEND LEZEN

Tijdens groepsbezoeken observeer ik vaak leerkrachten die instructies begrijpend lezen bieden met behulp van methodische teksten. De lessen worden verwerkt met opdrachten uit werkboekjes of werkbladen en geëvalueerd naar proces en product. In de lessen wereldoriëntatie wordt nauwelijks gebruikgemaakt van de eerder aangeleerde vaardigheden. Dat is een gemiste kans, omdat er op deze wijze geen transfer plaatsvindt naar andere vakgebieden waarbij teksten een rol spelen. Begrijpend lezen wordt te weinig als middel ingezet om tot dieper leren te komen.

DIEPER LEREN

Leerlingen doen van alles op school, maar ze komen er vooral om te leren. Leren lezen (decoderen) wordt te vaak beschouwd als 'maar' leren lezen. Vloeiend kunnen lezen (vlot, correct

en met expressie en begrip) is een cruciale vaardigheid. De onderwaardering van basisvaardigheden is een misvatting, omdat het een ontkenning is van het belang van een goede start (Van de Mortel & Bouwman, 2015). Maar leerlingen hebben om verder te kunnen leren meer nodig dan de basistaalvaardigheden alleen, namelijk veel gelegenheid tot oefenen en toepassen. Het betekent dat leren lezen, leren spreken en leren schrijven (de domeinen van de taalvaardigheid) zich moeten kunnen doorontwikkelen tot lezen om te leren en schrijven en spreken om te leren. Vanuit een sterk fundament kunnen transfer en verdieping ontstaan (Van de Mortel & Ballering, 2014). Een methodische leidraad kan helpen als *middel*. Er bestaat dus de behoefte en de noodzaak om uit te vinden wat helpt om dieper te begrijpen waarbij strategieën geen doelen, maar (basis) gereedschappen zijn: wat is nodig om verdiepend te leren, hoe ziet dit er dan uit en op welke wijze kunnen de domeinen van de taalvaardigheid betekenisvol worden geïntegreerd?

DIEPER BEGRIJPEN

Om basisvaardigheden te implementeren en breed te laten oefenen, is veel gelegenheid nodig om te kunnen toepassen. Als het gaat om luisteren en lezen van teksten om te leren, doet die gelegenheid zich zeker voor bij de wereldoriënterende thema's. Om transfer te laten ontstaan, is het noodzakelijk dat er een directe link bestaat tussen de geleerde taak en de nieuwe situatie (Fisher, Frey, & Hattie, 2016).

Een voorbeeld. Je leent even een auto en na een korte oriëntatie en het instellen van de spiegels en de stoel, rijd je makkelijk weg terwijl het toch een ander type auto is. Wanneer je op het circuit van Zandvoort een race clinic bij Max Verstappen zou volgen, ben je nog steeds in staat om een auto te besturen, te remmen en bochten te nemen, maar waarschijnlijk wel op een iets andere manier. Beide situaties vragen om transfer van vaardigheden, de een wat meer

uitdagend dan de andere, maar het gaat nog steeds om rijvaardigheid. Wellicht spannend en leuk, maar niet heel erg lastig. De transfer van de benodigde vaardigheden is redelijk eenvoudig en dat maakt dit type transfer als een wandelpad: van dichtbij naar wat verder weg. Het toepassen van strategieën leesbegrip bij bijvoorbeeld een zaakvaktekst is net zo'n vorm van transfer; ik noem het een 'Max Verstappen-transfer'. Dit type transfer laat de leerlingen het geleerde toepassen, de overeenkomst tussen de vorige en de nieuwe situatie is immers vrij helder, maar daagt denken over de tekst (nog) niet verder uit.

Leerlingen zullen het zeker nodig hebben dat ze bewust worden gemaakt van het bestaan van de overeenkomst tussen de oude en de nieuwe situatie en over het belang van het toepassen van hetgeen ze al kunnen en weten, anders zullen er nogal wat leerlingen zijn die deze stap niet gaan zetten.

Om verdiepend leren te laten ontstaan, is ook een ander soort transfer nodig: van lagere orde denken naar hogere orde denken. De hogere denkvaardigheden zouden vaker aangesproken moeten worden, met behulp van de inzet van een denkkader als dat van Bloom bijvoorbeeld, om tot verdiepend leren te komen. Schoolteams kunnen het denken van leerlingen uitdagen door behalve het niveau van herinneren en herhalen ook de hogere orde denkragen te stellen. De vraag 'Maar met wat dan?' is een veelgehoorde. Dat kan door de inzet van 'variabele bronnen'.

VARIABELE BRONNEN

Variabele bronnen zijn bronnen zoals verschillende tekstsoorten en tekstgenres (print en digitaal), zoals beeld (Schooltv, Klokhuis, YouTube filmpjes, illustraties, foto's, kaarten, et cetera), tekstenmerken (een index, inhoudsopgave), grafische schema's (tabel, matrix, tijdlijn) en primaire bronnen ('origineel' materiaal passend bij de tijdgeest van het onderwerp, foto's, ooggetuigenverslag, documenten). Het schema met als thema 'Vriendschap' (zie figuur 1) illustreert de wijze van inzet van variabele bronnen. Variabele bronnen kunnen verzameld worden rondom een leidend thema en door middel van verschillende (niveaus van) vraagstellingen worden onderzocht, uitgaand van het denkkader van Bloom. De bronnen kunnen gedifferentieerd worden ingezet naar soort en genre, maar ook naar niveau. Ook de vraagstellingen

Hoe zet je variabele bronnen in?

Tien belangrijke aandachtspunten bij het werken met variabele bronnen (zie figuur 1 voor het schema waarnaar in de tips wordt verwezen):

- 1. Zorg voor heldere doelstellingen en verwachtingen.** Op welke vraagstellingen wordt een antwoord gezocht? Waaraan moeten de antwoorden voldoen? Hoe wordt er samengewerkt? In het schema zijn drie voorbeeldvragen opgenomen in relatie tot het thema 'Vriendschap'.
- 2. Zet themagerelateerde bronnen in die een nauwe relatie hebben, beperk hun omvang en varieer vorm en soort.** In het voorbeeldschema zijn een informatief boek, een prentenboek en twee filmpjes opgenomen als bronnen.
- 3. Onderwijs de aanpak: wees model in de wijze waarop je de vraag kunt gaan onderzoeken.** Wees model in het maken van annotaties.
- 4. Benadruk het belang voor het vinden van 'het bewijs' voor het antwoord vanuit de bron.** Gebruik de WBDU-vraag (waar-blijkt-dat-uit?) en de WNM-vraag (wat -nog-meer?). Laat de leerlingen de antwoorden in de matrix noteren.
- 5. Integreer de taaldomeinen.** Pas eerst spreken en luisteren naar aanleiding van thematischgerelateerde bronnen toe en dan het schrijven. Want als er geen woorden zijn om te spreken, zijn die er ook niet om te schrijven.
- 6. Maak de woordenschat visueel.** Zowel de 'academische' taal als de vakspecifieke woorden.
- 7. Ondersteun het denken van de leerlingen:** doe hardop denkend voor, daag het denken uit, zet de taxonomie van Bloom gevarieerd in.
- 8. Hanteer de weg van de geleidelijkheid tijdens de instructie** (Gradual Release of Responsibility Instruction Model) (Pearson & Gallagher 1983):
 - Streef van modeling naar begeleid toepassen tot zelfstandig onderzoeken van de vraagstellingen.
 - Streef van stellingen of vragen die van jou als leerkracht komen naar het onderzoeken van vraagstellingen die vanuit de leerlingen gesteld worden.
 - Streef van het aanreiken van bronnen naar het gebruik van bronnen die door de leerlingen worden aangereikt.
- 9. Hanteer de taal van de transfer van de eerder geleerde vaardigheden tijdens de modeling** voor en met de leerlingen.
- 10. Gebruik regelmatig gevarieerde bronnen die themagerelateerd zijn** met gevarieerde doelen.

Figuur 1 – Matrix werken met variabele teksten rond het thema 'Vriendschap'

kunnen gedifferentieerd worden toegepast. Dat biedt veel mogelijkheden om ofwel de 'Max Verstappen-transfer' in te zetten of te streven naar een verdieping van het leren door de transfer van het lagere denkniveau naar het hogere denkniveau toe te passen.

Wanneer leerlingen de gelegenheid krijgen om door middel van lezen, luisteren, spreken en schrijven betekenis te geven aan boeiende onderwerpen of nieuwe thema's, dan kan verdiepend leren ontstaan (Culham, 2014). Dan is de inzet van variabele bronnen hierbij cruciaal, onmisbaar zelfs.

Meer dan ooit hebben leerlingen de intellectuele bagage nodig om (probleem)stellingen te herkennen om daarover robuuste vragen te leren stellen en ook de wil om over mogelijke oplossingen en consequenties na te denken. Leerlingen hebben krachtig gereedschap nodig en een basale aanpak om verdiepend te kunnen leren.

WAT WORDT ONDER TEKST VERSTAAN?

Aan het begrip 'tekst' wordt in dit artikel een brede invulling gegeven. Er wordt een verha-

Variabele bronnen zijn bronnen zoals verschillende tekstsoorten en tekstgengres, die helpen om een transfer van vaardigheden mogelijk te maken

Thema: 'Vriendschap'	HOE KAN EEN VRIENDSCHAP JOU HELPEN?	WAT MAAKT EEN VRIENDSCHAP EEN ECHTE VRIENDSCHAP?	OM WELKE REDEN KAN VRIENDSCHAP STOPPEN?
Wat weet ik er al zelf van?			
De Grondel en de Garnaal G.J. Roebers & M. Waterman			
We hebben een hoed J. Klassen			
https://schooltv.nl/video/wat-zou-jij-doen-vriendschap/#q=vriendschap			
https://schooltv.nl/video/vriendschap-als-je-elkaars-cultuur-leert-kennen-krijg-je-respect-voor-elkaar/#q=vriendschap%20tussen%20landen			
Samenvatting			

lende tekst of een informatieve tekst bedoeld (print en digitaal), maar ook beeld (Schooltv, Klokhuis, illustraties, foto's, kaarten, et cetera), tekstenmerken (een index, inhoudsopgave), grafische schema's (tabel, matrix, tijdlijn) en primaire bronnen. Dat wil zeggen: 'origineel' materiaal passend bij de tijdgeest van het onderwerp, foto's, ooggetuigenverslag en afbeeldingen van originele documenten.

WAT WORDT ONDER TRANSFER VERSTAAN?

Transfer is een proces, een leermechanisme, wanneer leerlingen kennis opdoen, die kennis toepassen en verder verdiepen zodat leren ontstaat. Om het proces van transfer te laten ontstaan, is er ondersteuning van de leerkracht nodig van dé sleutelvaardigheid: overeenkomsten en verschillen kunnen ontdekken tussen de vorige en de nieuwe situatie, waarbij van groot belang is dat de leerkracht de leerontwikkeling van de leerlingen goed kent.

KARIN VAN DE MORTEL

(k.vandemortel@onderwijsadviseurs.com) is expert in taal- en leesonderwijs en werkzaam als zelfstandig adviseur

De literatuurlijst is te vinden op: www.jsw.nl/artikelen

Op de hoogte blijven van de ontwikkelingen in het basisonderwijs?

Neem een abonnement op JSW

Ontvang 10 x JSW

JSW lezen op tablet en pc via Schooltas

Voor slechts €79,95 per jaar

Studenten ontvangen 50% korting

Krijg toegang tot het digitaal archief (>1.000 artikelen)

Meer weten?
Ga naar www.jsw.nl of
bel 088-2266692